

פרשות ויקהל - פקודי: למה אסור ללכת עם מטריה בשבת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע, שבה התורה ומרחיבה על עשיית המשכן הנקרא גם 'אוהל העדות'. אחת מהמלאכות האסורות בשבת היא מלאכת בונה, ותולדתה עשיית אוהל, כאשר ישנם מספר הבדלים ביניהם. למשל, אם עשו אוהל עראי לפני שבת מותר לדעת חכמים להוסיף עליו בשבת, לעומת זאת להוסיף על בניין אסור.

בעקבות עשיית משכן העדות, נעסוק השבוע בדיני עשיית אוהל בשבת. נראה ראשית את מחלוקת הפוסקים, האם מותר לעשות מחיצה בשבת. ולאחר מכן נראה את המחלוקת מה נחשב אוהל, וההשלכות ההלכתיות היוצאות מכך, האם מותר לפתוח שולחן מתקפל בשבת, ומדוע נהגו לאסור לפתוח מטריה.

עשיית מחיצה בשבת

האם יש איסור לעשות מחיצה בשבת? נחלקו רש"י ורבינו תם:

א. **רש"י** (שבת קלח ע"א ד"ה מותר) סבר שאין איסור עשיית אוהל כאשר עושים מחיצה בלבד, והביא שתי ראיות לדבריו. **ראייה ראשונה** מדברי הגמרא בשבת (שם) הכותבת בשם רבי חייא, שמותר להקים ולפרק וילון בשבת. **ראייה שנייה** מדברי הגמרא בעירובין (צג ע"ב) המספרת, ששבת אחת נפלה המחיצה בין שתי חצרות, והורה שמואל להקים שם וילון.

כיצד יתרץ את הגמרא במסכת עירובין (מד ע"א) הכותבת, שאסור להוסיף דופן שלישית לסוכה, ולכאורה מוכח שאפילו מחיצה אסור לעשות! רש"י (שם, ד"ה בדופן) עמד על קושיה זו ותרץ, שבמקרה של סוכה יש דין מיוחד, עשיית הדופן השלישית הופכת את מבנה הסוכה לראוי למצווה ולשימוש, לכן למרות שבדרך כלל אין איסור לעשות מחיצה - במקרה זה יש איסור. ובלשונו:

"בדופן שלישית: דבשתי דפנות אין קרוי אהל, וכי עביד בה דופן שלישית - משוי ליה אהל, ומודו רבנן דאין עושין אהל עראי בתחילה, והא דתני מותר - בדופן רביעית, דבלאו הכי הוי אהל, והאי תוספת בעלמא הוא, ורבנן לטעמייהו, דאמרי מוסיפין אהל בשבת."

ב. **רבינו תם** (שם, ד"ה הכל) ושאר הראשונים חלקו וסברו, שאסור לעשות מחיצה בשבת, וכן פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שטו, א). כיצד יתמודד עם דברי שמואל בגמרא בעירובין שהתיר לעשות וילון בין החצרות? הוא תירץ, שיש לחלק בין שתי סוגי מחיצות: אם מטרת המחיצה לצניעות בלבד, לדוגמה להפריד בין גברים לנשים בבית כנסת, אין איסור לעשותה בשבת, וזאת המחיצה שאותה התיר לעשות שמואל בגמרא בעירובין. לעומת זאת אם עושים את המחיצה כדי ליצור באמצעותה רשות היחיד שיהיה אפשר לטלטל בתוכה בשבת, מחיצה כזאת אסורה בעשייה. ובלשון השולחן ערוך והרמ"א:

"אסור לעשות אהל בשבת ויום טוב אפילו הוא עראי; ודווקא גג, אבל מחיצות מותר; ואין מחיצה אסורה אלא אם כן נעשית להתיר סוכה או להתיר טלטול. הגה (= רמ"א): אבל מחיצה הנעשית לצניעות בעלמא, שרי (= מותר); ולכן מותר לתלות וילון לפני הפתח, וכן פרוכת לפני ארון הקודש."

את הראייה המרכזית לשיטתו, הביא רבינו תם מגמרא בסוכה (טז ע"ב). הגמרא כותבת, שאם שכחו להביא ספר תורה בשבת לבית כנסת (במקום שאין עירוב), יש לקחת סדינים ולעשות מחיצות כדי להביאו. מקשה הגמרא, וכי מותר לעשות אוהל עראי בשבת?! לכן היא כותבת שהסדינים היו פרוסים מערב שבת על העמודים - מכאן מוכח שאפילו לעשות מחיצה עראית אסור.

כיצד רש"י יתרץ קושיה זו? הוא כתב (ד"ה והלא) שיש לגרוס אחרת בדברי הגמרא. לטענתו הגמרא לא מתקשה כיצד אפשר לעשות את המחיצה מעשה שמותר לשיטתו, אלא כיצד אפשר לטלטל את הסדינים ברשות הרבים עד למקום בו יש לפרוס אותם. מכל מקום, כפי שכתב רבינו תם יש דוחק בשינוי הנוסח בגמרא, ולכן רוב הראשונים לא קיבלו את שיטת רש"י (ועיין הערה¹).

תליית תמונה בשבת

למעשה יוצא, שגם לשיטת רבינו תם מותר לעשות מחיצה לצורכי צניעות. דנו הפוסקים בשאלה האם מחיצה זו יכולה להישאר קבועה להרבה זמן, וכמו וילון שתולים באמבטיה באמצעות מקל שנלחץ לקיר, או שרק מחיצה זמנית מותרת:

א. **תרומת הדשן** (ס' סו) דן בשאלה אם מותר לתלות פרוכת על הארון קודש, ולמעשה בגלל מנהג העולם פסק שיש בכך איסור למרות שייעודה לצניעות ויופי, מכיוון שהיא נתלתת שם לזמן קבוע. גם **החזון איש** (נב, יג) צעד בדרך זו ובטעם הדבר נימק, שכאשר המחיצה עשויה לזמן קבוע דינה כמו דלת ולא כמו אוהל, וממילא יש בעשייתה איסור בונה.

את דברי **המגן אברהם** (שטו, ב) שכתב שמותר לתלות בדים על הקיר ליופי (דבר שקשה לשיטתו מכיוון שהם עשויים לאורך זמן) ביאר החזון איש, שמכיוון שהבדים תלויים בצורה רפויה שנוח להסירם, אין זה נחשב שהם קבועים לזמן (ולכן גם מותר לתלות תמונה על מסמר בשבת), אבל לתלות וילון שיסתייר את המקלחת, או פרוכת לתקופה ארוכה - אסור. ובלשונו:

"והיכא שתולה להיות קבוע, אין מקום לחלק בין תולה בפתח פתוח או בתולה על הדלת. וכן מה שכתב המגן אברהם דמותר לתלות סדינים המצויירים לנו, ואפילו לקובעם, צריך עיון אם קובעם לעולם הרי זה בונה. וצריך לומר גם כן, בעשוי לתלותם ולהסירם, או שתלאן רפוי שנוח להסירן וממילא דרכן להסירם."

ב. **הבית יוסף** (שם) חלק וסבר, שאין איסור לעשות מחיצה קבועה לצניעות בשבת, וזה לא נחשב דלת שיש בעשייתה איסור בונה. בטעם הדבר נימק, שמכיוון והמחיצה לא מחוברת מלמטה והיא מתנפנפת ברוח - אין זה נחשב בניין. כמו כן, אם אדם יתנגש בוילון הוא יוכל לעבור 'דרכו', כך שמוכח שאין בעשייתו איסור בונה ואין זה דומה לדלת, וכך הוא **והרמ"א** נקטו להלכה.

¹ דוגמא נוספת: **הרמ"א** (שטו, א) פסק, שאם אדם שכח לכבות את האור בשבת, אסור לו לעשות מחיצה בגובה עשרה טפחים כדי להסתירו על מנת שיוכל לשמש מיטתו, מכיוון שבמקרה זה המחיצה באה להתיר. **המגן אברהם** (שם, ג) הציע שבמקרה כזה יעשו מחיצה גבוהה מאוד לאורך כל האור, שאז כאילו אין מטרת המחיצה להתיר את השימוש. כמובן שיש בסברה זו קושי, מכל מקום סמכו עליה בשעת הדחק.

היתרים בעשיית אוהל

עד כה ראינו מקרים בהם האדם מתכוון לעשות אוהל. נחלקו הראשונים מה יהיה הדין כאשר אדם לא מתכוון לעשות אוהל והוא נוצר ממילא בגלל מעשיו, וכמו במקרה בו שמים מפה על שולחן, ובגלל אורכה או רוחבה היא מאהילה על השטח שמתחתיו: המשנה במסכת ביצה (לב ע"ב) כותבת, שאסור לקרב שתי חביות ולשים מעליהן סיר, או לשים פלטת עץ על רגליים מכיוון שנוצר אוהל מתחת לשולחן. הגמרא מצמצמת את האיסור וכותבת, שאם תחילה מחזיקים את הסיר באוויר, ורק אחר כך מכניסים מתחת את החביות - לכולי עלמא הדבר מותר, מכיוון שאוהל כזה אסור מדרבנן ואם עושים אותו בשינוי אין בכך איסור.

א. יוצא אם כן לכאורה, שכאשר אדם שם קודם את הרגליים ואחר כך את פלטת העץ, לכולי עלמא יש איסור, אך רש"י (ד"ה והלכתא), שוב בדעת מיעוט טען, שהסוגיה צועדת בשיטת רבי יהודה, שאסור לעשות מלאכה גם כאשר לא מתכוונים לעשותה, אבל לשיטת רבי שמעון שהלכה כמותו, כל עוד לא מתכוונים ליצור אוהל (וברור שאין כוונה כזאת במקרה הנ"ל) אין בכך איסור.

ב. **התוספות** (ד"ה מלמטה) **והרשב"א** (ד"ה ורש"י) תמחו על שיטתו. הרי כאשר רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו בדבר שאינו מתכוון, מחלוקתם היא במקרה בו לא באופן וודאי יתבצע האיסור, למשל גרירת ספסל על קרקע שיש ספק אם ייעשה חריץ בגלל הגרירה, אבל כאשר וודאי יתבצע האיסור, וכמו במקרה שלנו שוודאי יוצר אוהל גם רבי שמעון מודה שיש בכך איסור!

מנהג העולם

בעקבות פירושם, תמחו התוספות על מנהג העולם. מדוע כאשר שמים מפה או פלטה על שולחן בשבת, לא מקפידים קודם כל להחזיק את הפלטה ורק אחר כך לשים את הרגליים?! הרי כפי שכותבת הגמרא, רק באופן זה יהיה מותר לשים ללא חשש עשיית אוהל! משום כך נקטו שני חילוקים בדיני אוהל עראי שגם נפסקו להלכה:

חילוק ראשון: למרות שבדרך כלל יש איסור לעשות אוהל גם ללא מחיצות (למשל לפרוס מחצלת כדי להסתתר מהשמש), אך כאשר יש: רק שתי מחיצות לאוהל (או שהמחיצות במרחק שלושה טפחים מהקרקע), ואין רצון האדם ליצור אוהל - אין בכך איסור. לכן מותר לשים את הפלטה על הרגליים שהרי יש רק שתי רגליים ואין רצון ליצור אוהל, וכן פסק **השולחן ערוך** (שטו, ג).

חילוק שני: חילוק נוסף כתבו התוספות, שהאיסור לשים פלטה על שולחן קיים, רק כאשר יש עניין לאדם בחלל שנוצר מתחת לפלטה, אבל כאשר אין לו עניין, והוא שם את הפלטה בשביל לשים את האוכל עליה - אין בכך איסור. **השולחן ערוך** (שם, ז) שפסק כמותם בעקבות כך נקט, שאין איסור להניח ספר על ספר בצורה שיוצר חלל תחתיהם, שהרי אין לאדם אין עניין בחלל שנוצר.

שימוש במטריה בשבת

לכאורה לפי דברי התוספות יהיה אסור לפתוח מטריה בשבת או לפתוח גגון עגלת תינוק, מכיוון שבמקרים אלו וודאי שיש לאדם רצון באוהל, הרי הוא לא רוצה שירד עליו גשם, או שהתינוק יינזק מהשמש. כמו כן אין סברא להקל בכך מחמת העובדה שלמטריה מחיצות וכפי שמקילים בפלטה של שולחן, שהרי רצונו באוהל.

למרות זאת, חלק מהפוסקים נקטו להלכה שגם פתיחת מטריה מותרת בשבת, לאור סוגייה נוספת במסכת שבת - 'סוגיית טרסקל'. הגמרא כותבת שאסור לעשות אוהל קבע או עראי בשבת, אך מייד לאחר מכן מסייגת הגמרא את דבריה ונוקטת שכסא טרסקל (דהיינו כסא מתקפל) - אין איסור לפתוח אותו בשבת. מדוע הותר דבר זה? נחלקו האחרונים:

א. **הנודע ביהודה** (תנינא או"ח ס"ל) טען בעקבות פירוש רש"י, שההיתר בכסא טרסקל דומה להיתר שראינו מקודם בדברי התוספות - אין לאדם הפותח את הכסא רצון בחלל שנוצר מתחת לכסא. אבל במטריה, גגון של עגלה וכדומה, שרצון האדם בחלל שנוצר אסור לפותחם בשבת, וכן פסק **המשנה ברורה** (ביאור הלכה שטו ד"ה טפח). ובלשונו:

"והנה על דעת נשיאת אמבריל"ו, רבו האחרונים בזה בספריהם, ובדרך כלל יש הרבה והרבה שמחמירין ואוסרין שלא לפורסן בשבת מטעם אהל [...] ובראשם הגאון בעל נודע ביהודה, וכמו שכתבו הפוסקים דכל היכא דמתכוין לשם אהל דהיינו להגן מפני החמה והגשמים אפילו בשביל הגג לבד בלא מחיצות, גם כן יש איסור."

ב. **החתם סופר** (או"ח עב), **החזון איש** (נב, ו) ו**השמיירת שבת כהלכתה** (כד, טו) חלקו על דברי הנודע ביהודה, וכתבו להיתר פתיחת מטריה בשבת מכמה טעמים. ראשית אין בכך בניין בשבת, כיוון שבניין העשוי לשעה אינו נחשב בניין, והמטריה עשויה לשעה. שנית, במשכן לא היה בניין ההולך עם האדם מעל ראשו, ולא ברור שניתן להוסיף גדר אוהל נוספים.

שלישית, אין בפתיחת המטריה עשיית אוהל עראי, כיוון שאיסור זה קיים רק באוהל שיש ליצור אותו מחדש, אבל באוהלים שהמנגנון שלהם עשוי בצורה שאפשר לפותחם ולקפלם בשבת, וכמו כסא מתקפל או גג מתקפל שנועד למנוע כניסת גשם לסוכה - אין בפתיחתם עשיית אהל עראי.

מנהג העולם

עם כל זאת למעשה נקטו שאין לפתוח מטריה בשבת, מחמת העובדה שכך נהגו, ואין לשנות ממנהג ישראל. אמנם דווקא משום כך, שאר חפצים מתקפלים שלא נהגו לאוסרם בשבת, אין בפתיחתם איסור. לכן מותר לפתוח גגון שמעל עגלת התינוק, לפתוח סוכה שמעל הגינה כדי שיהיה צל למרות שהיא דומה למטריה, כיוון שבה לא נהגו לאסור. ובלשון השמירת שבת כהלכתה:

יש להוסיף, שהרוצה לחשוש לדעת הנודע ביהודה, יכול לפתור את הבעיה בלא קושי. שהרי בפתיחה ראינו, שאמנם אסור לעשות אוהל עראי בשבת, אבל אם האוהל קיים מבעוד יום, מותר להוסיף עליו. לכן, אם יפתחו את גגון העגלה בשיעור טפח לפני שבת, יהיה מותר לכולי עלמא לפתוח את השאר.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²